

KOVÁCS NÓRA*

Transznacionális migráció és gyermek- gondozás: vietnami gyerekek Csehországban

Adéla Souralová: *New perspectives on mutual dependency in care-giving*. Farnham: Ashgate, 2015. 158 oldal

Egyedülálló és több szempontból is figyelemre méltó kötetet adott közre Adéla Souralová cseh szociológus a Csehországban élő vietnami bevándorlók körében megfigyelt és tanulmányozott gyermekgondozási formáról. Az egyik legfontosabb e szempontok közül a mélyfúrásjellegű, bensőséges monográfia témaválasztása, amely a Kelet-közép Európába irányuló vietnami migráció egy kevésbé látható jelensége.

Talán kevesen tudják, hogy Csehországban vietnami gyerekek immár több nemzedékét nevelték fel cseh nők a saját otthonukban. A gyerekekről való gondoskodás globális világában ez egyedülálló gondoskodási forma, mert ezekben az esetekben vietnami migráns vállalkozók alkalmazznak cseh nőket, hogy a gyermekeiket gondozzák és ellássák, miközben maguk is ugyanabban az országban, gyakran ugyanazon a településen, gyermekeik viszonylagos fizikai közelségében dolgoznak.

Ugyancsak példaértékűvé teszi Souralová munkáját az, ahogyan a doktori disszertációja alapjául szolgáló kutatását felépítette. Azokat a viszonylatokat tanulmányozta, amelyek a gyerekeik gondozását megvásárló bevándorló anyák, a gyerekekről napi szinten gondoskodó cseh felnőttek – a szerző szóhasználatában bébiszitterek

* A szerző az MTA TK Kisebbségkutató Intézetének tudományos munkatársa. E-mail: kovacs.nora@tk.mta.hu.

vagy nagyik –, valamint a vietnami bevándorló gyerekek között alakultak ki.

A szerző célzott mintavétel segítségével saját kezűleg, aprólékos munkával gyűjtötte össze a könyv alapjául szolgáló empirikus anyagot, összesen ötven személlyel készített interjút, néhány beszélgetőtársával többször is találkozott. Végül és nem utolsósorban Souralová kutatása a migráns fiataloknak a gyerekgondozással és transznacionális gyerekekkel kapcsolatos, eddig nem kellő mértékben tanulmányozott perspektívájára és tapasztalataira összpontosított. Könyve számottevően gazdagítja és árnyalja azt a szakirodalmat, amely a Kelet-, Délkelet- és Közép-Európa felé irányuló nemzetközi migrációban érintett személyek, népelemek életének bensőséges aspektusait tanulmányozza. A kötet alapjául szolgáló kutatási projekt a kelet-közép-európai térségben talán elsőként kísérte meg megismerni és megérteni, hogy a migráció hogyan hat a családi életre és a migrációban érintett gyermekekről való gondoskodásra.

A keményfedelű kötet hét fejezetből valamint a szerző beszélgetőtársairól adatokkal szolgáló táblázatokból áll, és egy bőséges irodalomjegyzékkel, valamint tárgymutatóval zárul. Az egymást követő fejezeteken keresztül Adéla Souralová több alapvető kérdésre is következetesen kereste a választ. Vajon a vietnami anyukák többsége miért dönt úgy, hogy delegálja a gyermekének gondozását? Miért éri meg cseh asszonyoknak, hogy a nap huszonnégy órájában saját otthonukban gondoskodjanak egy vietnami kisgyerekről? És vajon a gyerekeket nevelő cseh felnőttek és a vietnami gyerekek közt kialakuló különleges kapcsolat milyen hatással van a migráns gyerekek integrálódására a befogadó ország társadalmába?

A kötet bensőséges empirikus megalapozottságát jól érzékelteti, hogy a fejezetek címeit, valamint azok témáinak felvezetését a beszélgetőtársaktól származó, szerkesztett idézetek adják. Az első fejezet bemutatja a kötet felépítését, valamint azt, hogy milyen rendszerben gondoskodnak a vietnami gyerekekről a szüleik a Cseh Köztársaságban. Ebben a fejezetben vezeti be a szerző a kötet címben is szereplő kölcsönös függőség (*mutual dependency*) fogalmát, amelyet a gyermekgondozáshoz és a nemzetközi migrációhoz kapcsolódó szakirodalomból kölcsönzött. E fogalom segítségével igyekszik értelmezni, mi történik a migráns szülők, gyermekeik és a

gyerekeket gondozó helybeli személyek közt kialakult hármascsoportokban. Ugyancsak jó hasznát veszi a cseh szociológusnő a modern antropológiai rokonságméleteknek, ezeken belül különösen a rokonság performatív definíciójának (szemben a rokonság biogenetikus meghatározásával). Emellett gyümölcsözően alkalmazza kutatásában Signe Howell norvég szociálintropológus *kinning* fogalmát (jelentése talán: rokonként viselkedni és ezen keresztül rokonná válni) annak a kötődési folyamatnak az elemzése során, amely a cseh gyermekgondozók és a vietnami gyerekek közt jön létre. A bevezető fejezet emellett bemutatja a kutatás felépítését és főbb jellemzőit, valamint az alkalmazott módszertant is.

A második fejezet azt igyekszik feltárni, a vietnami bevándorló szülők miért ruházzák át gyermekük gondozását helyi asszonyokra. Ebben a fejezetben kap általános bevezető képet az olvasó a Csehországban élő vietnami népességről. Kiderül például, hogy egy nemzetközi egyezménynek köszönhetően már 1956-ban több száz vietnami háborús menekült telepedhetett le az akkori Csehszlovákiában. A Csehszlovákia és a Vietnami Demokratikus Köztársaság közötti sorozatos kétoldalú megállapodások eredményeképp az 1960-as években már több száz vietnami diák iratkozhatott be cseh egyetemekre, többnyire műszaki képzési programokra. Az 1970-es években további kölcsönös segítségnyújtási megállapodások következtek, melyek nyomán az 1980-as években harmincezer vietnami diák, szakmunkástanonc és fiatal munkás tartózkodott Csehszlovákiában, akiknek csupán kétharmada tért vissza Vietnamba. Így amikor 1990 után megnyílt az út a vállalkozások előtt, a térség vonzó célpontként jelent meg a gazdasági célú vietnami migránsok számára, akik közül többek nem először érkeztek ide, és a társadalmi kapcsolatok korábban kialakított hálózatával rendelkeztek az országban. Ezeknek az új bevándorló hullámoknak köszönhetően a hatvanezer vietnami a harmadik legnépesebb bevándorló csoportot alkotja Csehországban a szlovákok és az ukránok után.

A szerző úgy véli, hogy a gazdasági bevándorlók „foglalkozási pozíciója az, ami mennyiségi változtatást kíván meg a munkájuk területén, és ahogy az intenzívebbé válik, a magánéletük rovására megy” (27.). Az anyákkal készített interjúk feltárják azt a Vietnamban általánosnak vélt gyakorlatot, hogy az anyák pár hónappal a szülés után visszamennek dolgozni. Abban ugyanakkor,

hogy az anyák cseh gondozókat választanak gyermekeik számára, a szerző szerint az a szándék is szerepet játszik, hogy ilyen módon igyekeznek pótolni hiányzó rokonsági hálózataikat a befogadó országban, valamint „megvalósítani a rokonoknak a családi életben betöltendő szerepének ideálját” (15.) Souralová munkája világosan mutatja, hogy a vietnami szülői stratégiák és gyerek gondozási gyakorlatok hogyan ütköznek az „anyaság nyugati mítoszával” (31.) és az „intenzív anyaság” (31.) ideológiájával. Könyvének jelentős érdemei a gyerekekről való „jó gondoskodáshoz” és az anyasághoz fűződő nem univerzális, kultúraspecifikus felfogásokkal kapcsolatos észrevételek. Ezek egybevágóan Leslie K. Wang kutatásának eredményeivel egy pekingi gyermekotthon esetéről, ahol a „jó gondoskodás” és a „jó anyaság” nyugati és kelet-ázsiai felfogásai ütköztek egymással.¹

A szerző meggyőzően mutatja be azt is, hogy a vietnami anyukák szülői stratégiáit miként határozza meg az a szándék, hogy gyermekeik számára egy jobb jövőt biztosítsanak, és hogy a cél elérését miként segíti gyermekeik gondozásának kiszervezése, hogy több időt fordíthassanak a vállalkozásukra.

A harmadik fejezet a cseh nők motivációit firtatja, konkrétan azt, hogy miért vállalkoznak a vietnami gyerekek gondozására, és részletes bepillantást is nyújt ezekbe a személyes folyamatokba. A szerző jelezte a tényt, hogy a mintájában szereplő gyermekfelvigyázók túlnyomó többsége anyagilag a jóléti állam valamelyik juttatási formájától függött, amikor belekezdett ebbe a munkába. De érvelésében továbblép ezen az alapvetően gazdasági magyarázaton, és azt állítja, hogy az asszonyok fő motívumai – Souralová kifejezését idézve – saját „gondoskodási önéletrajzuktól” fejthetők fel és érthetők meg. Hangsúlyozza azt is, hogy ezeket a narratívákat nagyban befolyásolták a társadalmi nemekkel kapcsolatos csehországi normák és elképzelések.

A vietnami mamák, gyerekeik és a cseh gyermekfelvigyázók a gyerek gondozás kiszervezésével kapcsolatos álláspontját, reflexióit és e viszonylatokban betöltött szerepeit a negyedik fejezet mutatja be és elemzi. A vietnami anyukák szülői stratégiáit (a posztmigrációs

¹ Wang, Leslie K.: *Outsourced children. Orphanage care and adoption in globalizing China*. Stanford: Stanford University Press, 2016.

időszakban a munkaerőpiacon betöltött szerep által „jó anyának” lenni; több munka segítségével jobb életet biztosítani a gyerekek) összeveti a gyerekeket gondozó cseh nők anyaságról és jó gyereknevelésről alkotott elképzeléseivel (érzelmi közelség; fizikai kontaktus jelentősége; együtt töltött idő; a „jobb gondoskodás” miatt érzett erkölcsi fölény). E fejezet utolsó része a fizetett gyerekgondozást a gyerekek nézőpontjából tárgyalja és azt boncolgatja, hogyan érzékelték ezt a gondoskodási formát a vietnami fiatalok, hogyan befolyásolta a vietnami család generációi közti kapcsolatokat, illetve a fiatalok személyes identitását.

A tematikusan szorosan kapcsolódó ötödik és hatodik fejezetek a rokonság kérdését járják körül két különböző nézőpontból. Az ötödik fejezet a gyerekgondozás szerepét vizsgálja a gondozó és a gyerek közti érzelmi kötelék kialakulásában, valamint ezeknek az érzelmeknek a szerepét a rokonná válás (*kinning*) fentebb említett, a vietnami gyerekek és a cseh nők közt létrejövő folyamatában, amely során a gondozók a gyerekek „cseh nagymamáivá” válnak. Adéla Souralová meggyőzően demonstrálja, hogy a gondozási folyamat során születő érzelmek fontos alkotóelemei a gyerekek és a felnőttek közt létrejövő köteléknek, és nélkülük nem lenne megérthető, hogy e kapcsolatok miként hatnak a Csehországban élő vietnamiak második generációjának az életére. A hatodik fejezet pedig a vietnami nagymamákkal és Vietnammal kapcsolatos attitűdökre összpontosít, és azt elemzi, hogy egy családi leszármazási helyzet miként befolyásolja a valahová tartozással és a szülők kibocsátó országával kapcsolatos elképzeléseket.

A hetedik, összefoglaló fejezetben a cseh szociológus megállapítja, hogy a vietnami gyerekek gondozása „egy olyan tevékenység, amely kötelekeket hoz létre az anyák, a gondozók és a gyerekek között, akik személyiségét és önazonosságát kölcsönösen formálja a gondozás napi gyakorlata”. (139.) Az anyák és a gondozók közti kapcsolat a munkaadó-munkavállaló viszonylaton alapul, és ebben rendszeresen ütköznek a jó anyaságról alkotott eltérő elképzelések. Az anyákat biológiai kapcsolat fűzi a gyerekekhez, de anyaságukat a gyerekeikről történő anyagi gondoskodáson keresztül valósítják meg. A helybéli gondozók és a migráns gyerekek közt kölcsönös érzelmi kötelék alakul ki. Souralová könyvében sok mindent csodálhat az olvasó és számos

általa felvetett kérdés további gondolkodásra ösztönöz. Végezetül következzen néhány lektori megjegyzés a kötettel kapcsolatban.

Az első észrevétel ahhoz az alapvető problémához kapcsolódik, hogy miért is történik mindez. Souralová a vietnami szülők Csehországban miért ruházzák át másra kisgyerekek napi szintű gondozását, nevelését? És miért vesznek részt ebben a cseh nők? Miért jött létre ez a gondozási forma Csehországban és miért nem tapasztalhatunk ilyesmit az USA-ban vagy Nyugat-Európa azon országában, ahol ugyancsak számottevő vietnami népesség él? Másfelől miért lehet az, hogy a magyarországi kínai migráns vállalkozók és a csehországi vietnami migráns vállalkozók rendkívül hasonló módon gondoskodnak a gyerekeikről?² Amint már fentebb említettem, a szerző részletesen és belülről mutatja be a cseh gondozók és a vietnami migráns családok szempontjait e munkakonstrukció létrejöttében. Munkájában gyakran hivatkozik Nazli Kibria tanulmányára³ az USA-ban élő vietnami családokról. Kibriával egyetértve azt hangsúlyozza, hogy a migránsok döntéseit és családi stratégiáit alapvetően a magukkal hozott „kulturális csomag” befolyásolja és magyarázza, valamint az a szakadatlan törekvés, hogy érkezésük után újraépítsék a családi élet korábbi formáit. A vietnami szülők munkaadói megbízását a családi élet újraindítása iránti törekvés szerves részeként mutatja be, ugyanakkor megítélésem szerint ez önmagában nem magyarázó erejű. Az a környezet, amelyben ezek a munkamegbízások létrejönnek, elválaszthatatlan az egykori kelet-közép-európai országok társadalmi és gazdasági kontextusától, valamint attól a gazdasági modelltől, amelyet a vietnami és kínai migráns vállalkozó nők és férfiak itt kialakítottak.

A gyerekeket gondozó cseh nők személyes motivációit részletesen magyarázza el a gondozói narratívák elemzése. Ebben az elemzésben szerepet kapnak a bébiszitterré válás mellett szóló gazdasági érvek, de másodlagos fontosságúként jelennek meg,

² Vö. Kovács Nóra: Transnational migrant entrepreneurs' childcare practices from the carers' perspective: Chinese children in Hungarian homes. In: Ducu, Viorela et al. (eds.): *Childhood and Parenting in Transnational Settings*. Springer, 2018. 25-42.

³ Kibria, Nazli *Family Tighrope: The Changing Lives of Vietnamese Americans*. Princeton: Princeton University Press, 1993.

miközben az olvasóban az is felmerülhet, hogy a cseh nők elbeszélései esetleg saját döntéseiket igazoló narratívák lennének.

A kötetben bemutatott példák a kiszervezett gyereknevelés kétségkívül sikeres esetei, amelyekben érzelmi kötődés és rokoni viszonylatok tételeződése jött létre a gondozó és a gyerek között. De vajon minden eset ilyen sikeres-e, vagy előfordulnak olyanok, amelyek egészen más forgatókönyvet követnek?

A bevezető fejezet módszertani alfejezetében Souralová röviden utal azokra a nehézségekre, amelyekkel a terepmunkája során kellett megbirkóznia, miközben személyes és szenzitív adatokat próbált gyűjteni a csehül nem jól beszélő első generációs vietnami vállalkozó anyukáktól. A vietnami (és a kínai) vállalkozók munkamennyisége, valamint a körükben érvényes, szociokulturálisan kondicionált kommunikációs normák ismétlődően nehezítették a kvalitatív adatok gyűjtését. A vietnami bevándorlók második generációjától, tehát az érintett fiataloktól származó adatok lényegesen részletgazdagabbnak tűntek. A kötet függelékében szereplő táblázat szerint Adéla 16 és 25 év közti fiatal felnőttekkel beszélgetett múltbéli tapasztalataikról. Ugyanakkor két fejezetet is egy nyolcéves vietnami gyerektől származó idézettel kezdi, aki nem szerepel interjúalanyai jegyzékében. Terepmunkája éveit alatti a szerző minden bizonnyal rengeteg adat birtokába jutott, a könyv tanúsága szerint fiatalabb vietnami gyerekekkel is találkozott, és a kötet színvonalát emelné, ha ezekre is utalna a kutatás adatait bemutató részben. Ugyancsak a bevezetőjében jelzi a szerző, hogy szándékosan nem vonta be a vietnami apukákat a vizsgálatba, mert a nők közötti viszonyokat akarta tanulmányozni. Egyfelől úgy vélem, hogy az apák nézőpontja egy további fontos dimenzióval gazdagította volna a vietnami migráns családok gyereknevelési döntéseiről való tudásunkat, másfelől viszont – egy magyarországi kínaiak körében végzett hasonló kutatás tapasztalatai alapján – feltételezem, hogy az anyukáknál is nagyobb kihívást jelentett volna a bevonásuk a kutatásba.

Az utóbbi évtizedekben Ázsiában a szülői normák és stratégiák nagymérvű változásokon mentek keresztül és nemcsak földrajzi térségenként mutatnak különbségeket, hanem a szülők lakhelye, társadalmi osztálya és iskolai végzettsége szerint is. A változó kínai szülői stílusok jó példáját kínálják e folyamatnak. Amikor a kötetben a vietnami migráns nők anyai stratégiáiról esett szó, az olvasónak

hasznos lett volna megtudnia, ezek esetleg rendeződnek-e valamiféle mintázatokba az említett szociológiai mutatók alapján.

Adéla Souralová kötete, a *New Perspectives of Mutual Dependency in Care-Giving* több téren is gazdagítja a nemzetközi migráció szakirodalmát. A szerző szemléletesen mutatja be, hogy a migráns gyerekek gondozása miként hoz létre bensőséges és érzelmekkel telített kapcsolatot és ez hogyan vezet a performatív értelemben vett rokonná válás folyamatához. A migráns gyerekek kiszervezett gondozásával kapcsolatban a befogadó országban megélt tapasztalataikra fókuszál, és ily módon innovatív nézőpontból tárgyalja a transznacionális migránsok családi életének egy fontos vetületét. Végül, a migráns munkaadók és a helybéli munkavállalók a gyerekgondozás nemzetközi világában ritkának számító eseteit bemutatva a kötet lehetővé teszi, hogy újfajta szemszögből gondolkodjunk a kiszervezett gyerekgondozás gyakorlatáról.